

УДК 338.432:620.952

Климчук О.В.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії
Вінницького національного аграрного університету*

РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ – ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX – THE BASIS OF BECOMING COMPETITIVE BIOFUELS PRODUCTION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано сучасний стан, тенденції та пріоритети розвитку сільськогосподарського виробництва у світі та Україні. Встановлено провідну роль сільського господарства не лише у забезпеченні продовольчої безпеки, а й у формуванні потужної сировинної бази для забезпечення конкурентоспроможного виробництва біологічних видів палива. Ставиться акцент на створенні нової екологічно безпечної галузі енергетики, яка буде сприяти розгортанню раціональних процесів диверсифікації енергоресурсів та зміцненню енергетичної й екологічної безпеки держави.

Ключові слова: економіка, енергетика, продовольство, біопаливо, конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы современное состояние, тенденции и приоритеты развития сельскохозяйственного производства в мире и Украине. Установлена ведущая роль сельского хозяйства не только в обеспечении продовольственной безопасности, но и в формировании мощной сырьевой базы для обеспечения конкурентоспособного производства биологических видов топлива. Делается акцент на создании новой экологически безопасной области энергетики, которая будет способствовать развертыванию рациональных процессов диверсификации энергоресурсов и укреплению энергетической и экологической безопасности государства.

Ключевые слова: экономика, энергетика, продовольствие, биотопливо, конкурентоспособность, агропромышленный комплекс.

ANNOTATION

The analysis of the current state, trends and priorities of agricultural production in the world and Ukraine. Established a leading role agriculture not only in ensuring food security, but also in the formation of a strong resource base to ensure competitive production of biofuels. The emphasis on creating environmentally friendly energy industry, which will facilitate the deployment of rational diversification of energy resources and enhance energy and environmental security of the state.

Keywords: economics, energy, food, biofuels, competitiveness, agro-industrial complex.

Постановка проблеми. Людська цивілізація із давніх-давен постійно повинна була вирішувати дві глобальні проблеми – забезпечення себе продуктами харчування та енергоресурсами. При цьому світові запаси мінерального палива (особливо нафти) близькі до виснаження: за даними ОПЕК (світової організації експортерів нафти), запасів нафти вистачить на найближчі 45 років. У зв'язку із цим з кожним роком дедалі більша кількість країн світу усвідомлюють необхідність виробництва палива з альтернативних ресурсів, одним із яких є біопаливо, що в екологічному відношенні має безперечні

переваги перед викопними вуглеводами. Однак при цьому виникає певне протиріччя між розв'язанням продовольчої та енергетичної проблем. У цьому протиріччі продукти харчування є домінуючим компонентом, тому що вони – незамінний енергетичний ресурс для функціонування людського організму. Із сировини для продуктів харчування можна одержати заміники традиційних енергоносіїв, а зворотного процесу поки що немає. Тому тенденція переходу на біологічне паливо буде зумовлювати загострення світової продовольчої кризи, і його виробництво може бути виправдане лише при певному рівні забезпечення людей продовольчими ресурсами [1, с. 12].

Енергетична проблема світу з кожним роком загострюється внаслідок постійного виснаження джерел енергії. З цієї причини людство все більше виявляє інтерес до головного джерела отримання енергії – живої природи. Саме вона в перспективі, про що говорили в свій час фізіократи та їх послідовники, забезпечить людині отримання енергії як для життя через споживання продовольства, так і для її діяльності в результаті використання біопалива. І в першому, і в другому напрямках це забезпечується шляхом розвитку сільського (в деякій мірі й лісового) господарства. Воно практично стає тим перехрестям, де сходяться усі дороги життя людства, окремих регіонів світу, країн та народів. І там, де із цим рахуються і розвитку сільського господарства приділяють належної уваги, в найменшій мірі проявляються кризові явища як в енергетичному, так і в продовольчому забезпеченні [2, с. 21].

Встановлено, що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку світове сільське господарство покликане виконувати важливу місію, яка полягає у забезпеченні населення продовольством, а переробної промисловості та біоенергетики – сировиною; у збільшенні доходів сільського населення за рахунок створення нових робочих місць та підвищенні рівня зайнятості; поліпшенні екологічної стійкості агроландшафтів через дотримання принципів природного землеробства, що робить його менш уразливим до змін клімату; раціональному використанні природних ресурсів, їх збереженні, відтворенні

та примноженні; підтриманні динамічної екологічної рівноваги в навколишньому природному середовищі [3, с. 69–70].

До того ж, за даними К.Р. Макконелла та С.Л. Брю, домінуючою галуззю в економіці слаборозвинутих країн є сільське господарство. Тому створення інституціонального середовища, сприятливого для росту сільськогосподарського виробництва, розглядається в якості найважливішої умови для будь-якої програми економічного розвитку [4, с. 358].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поглибленим вивченням теоретично-методологічних та практичних проблем становлення та формування конкурентоспроможного виробництва біопалива в Україні займаються В. Бондар, Г. Гелетука, М. Гументик, В. Дубровін, М. Зубець, Г. Калетник, О. Макаручук, С. Олійнічук, Б. Панасюк, П. Саблук, В. Семенов, П. Шиян, О. Шпичак та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Праці даних вчених здійснили вагомий внесок у процес розвитку біопаливного виробництва, проте кількість публікацій щодо зростання конкурентоспроможності біологічних видів палива є обмеженою, що потребує подальшого проведення досліджень у даному напрямку.

Завдання диверсифікації сільської економіки шляхом просування в «глибинку» виробництв з переробки сільськогосподарської сировини нині актуалізується у зв'язку з розширенням площ під енергетичні культури (зокрема, ріпак), використанням традиційної продукції (зерна, цукрових буряків тощо) для виробництва енергоносіїв. Поки що сільська місцевість, як і раніше, слугує просторовою базою вирощування сировини, а основний дохід від нових форм її застосування «вимивається» не лише за межі села, а нерідко й держави. Отже, існує потреба в розробці таких інвестиційних проектів, організаційних рішень, економічних механізмів, які б дозволяли частину вигоди від нових можливостей сільськогосподарського виробництва направляти на сільський розвиток [5, с. 59].

Мета статті полягає у виявленні загальносвітових тенденцій розвитку сільського господарства та встановленні його впливу на процеси формування конкурентоспроможного виробництва біопалива, враховуючи специфічність умов України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Формування стійких загальносвітових тенденцій до зростання цін на вуглеводневі енергоресурси, посилення негативного впливу життєдіяльності людини на стан екологічної системи, а також подальше загострення конкуренції національних економік під дією глобалізаційних процесів актуалізували проблему ефективного державного регулювання країн в енергетичній сфері та визначили його сучасні пріоритети. Дана проблема загострилася і для нашої держави. Лише підпорядковуючи власну енергетичну політику

таким цілям, як гарантування енергобезпеки, зростання енергоефективності та досягнення екологічного збалансування на макрорівні, Україна зможе адекватно реагувати на зазначені виклики сучасності та нівелювати вплив несприятливих коливань зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури на національну конкурентоспроможність. З огляду на поточний рівень технологічного розвитку й енергозалежності нашої країни від зовнішніх джерел найголовнішим фактором системної конкурентоспроможності в Україні є ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів [6, с. 4–5].

В результаті цього у сучасних умовах розвитку людського суспільства сільське господарство як ніколи представляє собою підвищений інтерес, тому що, окрім виробництва продовольчих продуктів та кормів, воно відкриває нові принципи можливості для прогресуючого розвитку біопаливного виробництва, яке є фундаментальним вкладом у боротьбі із глобальними змінами клімату. Якщо зазирнути у майбутнє, то неважко передбачити, що агропромислове виробництво та інновації будуть рушійною силою світової економіки, оскільки, згідно Продовольчої сільськогосподарської організації ООН (FAO), до 2050 р. населення планети зросте до 9 млрд. осіб, і кожен сьомий буде відчувати в різній мірі нестачу в продуктах харчування. Як наслідок, для задоволення постійно зростаючого попиту населення планети у продовольстві та енергетичних ресурсах потрібно нарощувати виробництво продукції рослинництва майже вдвічі. І тут Україна повинна в повній мірі використати свої можливості для вирішення даної проблеми, оскільки наша держава є однією з небагатьох країн світу, де можна суттєво збільшити загальну продуктивність та валове виробництво сільськогосподарської продукції як шляхом створення привабливих інвестиційних умов, так і впровадженням сучасних інноваційних технологій.

Специфіка агроінновацій полягає у використанні в інноваційному процесі природних факторів і компонентів (тварин, рослин), які при цьому виступають безпосередніми об'єктами агроінноваційної діяльності. Крім того, особливістю аграрних новацій є те, що їх впровадження в агросфері не виступає абсолютною гарантією підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції та зростання її частки на ринку. У періоди перевищення пропозиції продукції над попитом на неї інновації допомагають, зокрема, знизити ціни, поліпшити якість і тим самим сприяють зростанню конкурентоспроможності галузі, а в неврожайні роки важливістю інновацій зумовлюється насамперед необхідністю поліпшити екологічну складову сільськогосподарської діяльності та підвищити аграрний ресурсний потенціал. У такому контексті основними завданнями інноваційного розвитку вітчизняної агропродовольчої сфери є її техніко-технологічна модернізація, забезпе-

чення ресурсозбереження в галузі, підвищення якісних характеристик виробленої продукції, поліпшення екологічної складової сільськогосподарського розвитку [7, с. 27–28].

До того ж з огляду на значну залежність сільського господарства від природно-біологічних та екологічних факторів інноваційний розвиток у цій сфері діяльності, крім традиційних виробничо-технологічного та організаційно-управлінського напрямів, повинен охоплювати також такі види інновацій, як селекційно-генетичні та економіко-соціоекологічні [8, с. 4].

Визначальним напрямом аграрної політики України в контексті європейської інтеграції та вступу до Світової організації торгівлі є нарощування виробничого потенціалу аграрного сектору економіки держави. В цьому відношенні пріоритетним завданням, яке потребує термінового вирішення, є відродження та подальший розвиток рослинницької галузі, що має не тільки важливе економіко-політичне, а й енергетичне значення для розвитку національної економіки країни та розширення її участі на зовнішніх ринках. Раціональна система організації та ведення сільськогосподарського виробництва передбачає ефективне використання земельних угідь. При цьому головна особливість землеробства нашої країни на сучасному етапі полягає у виробництві продукції рослинництва при обмежених витратах традиційних енергоносіїв та дотриманні принципів збереження навколишнього природного середовища від процесів деградації та промислового забруднення. Біологізація землеробства, агротехнологій та технологічних процесів є чи не єдиним заходом, який в сучасних умовах може стримати подальше зниження родючості ґрунтів, зменшити витрату невідновлюваних енергоресурсів і таким чином стабілізувати аграрні виробничі системи, знизити їх залежність від техногенних факторів, підвищити конкурентоспроможність виробництва.

Земельні природні ресурси та сприятливі кліматичні умови України зумовлюють високий потенціал виробництва продукції рослинництва, які реалізуються через родючість ґрунтів та покращення їх основних функціональних властивостей. Зараз необхідно розробити такі зональні та мікрональні системи господарювання, які б при різних економічних і ресурсних можливостях сучасних виробників забезпечували відтворення родючості ґрунтів і сталий розвиток землеробства – основи стабільного функціонування всього агропромислового комплексу. Ситуація потребує якнайшвидшого переходу від статистичних моделей систем ведення сільськогосподарського виробництва до гнучких динамічних, які максимально враховують не тільки ґрунтово-ландшафтні фактори, але й внутрішні ресурсні та економічні можливості нових господарських формувань.

До основних причин сучасного скрутного становища агропромислового комплексу слід

віднести високий рівень ризикованості, який притаманний виробництву та реалізації сільськогосподарської продукції. Перш за все мова йде про сильну взаємодію між ґрунтово-кліматичними, біологічно-екологічними, економіко-ринковими, політико-правовими та іншими факторами, що у сукупності призводять до невизначеності майбутніх результатів господарської діяльності. Тому здатність стратегічно мислити і передбачувати, реально оцінювати і своєчасно реагувати або усувати негативні наслідки підприємницьких ризиків є надійною запорукою подолання аграрними підприємствами економічної кризи.

Значно пом'якшити сезонність в аграрному секторі економіки можна завдяки розвитку конкурентоспроможного виробництва біопалива. Даний напрям пом'якшення сезонності виробничого процесу в сільському господарстві є інноваційним, що здатний підвищити доходність аграрних підприємств.

В сучасних умовах промислово розвинені країни світу здійснюють реалізацію товарів з високим ступенем новизни і значною часткою доданої вартості, що високо цінуються. Натомість країнам третього світу залишається виробництво і продаж сільськогосподарської продукції, сировини, нескладних товарів, ціни на які невисокі. Однак Н. Кудла вказує на те, що у процесі стабілізації ситуації у сільському господарстві ранг галузей сировинного характеру відносно зменшуватиметься на користь переробних галузей і надання послуг. Це ставить нові виклики перед селянами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, працівниками освіти та науки в плані активізації місцевого підприємництва [9, с. 62]. Світовий досвід переконливо доводить, що у більшості випадків конкурентоспроможність будь-якого виробництва (в тому числі й біопаливного) в аграрному секторі можлива лише за умови існування ефективно діючої системи пільг і дотацій.

Попит на продукції агропромислового виробництва існує завжди і не залежить від сезонного характеру виробництва, це ж саме стосується і біологічних видів палива. Сьогодні експортується значна кількість основної продукції сільськогосподарських культур за кордон, яка в подальшому йде не для використання на продовольчі цілі, а для виробництва біопалива. Проте для України економічно ефективніше буде будівництво заводів з виробництва біоетанолу, біодизелю та біогазу на території нашої держави, здебільшого у сільській місцевості (поблизу максимального накопичення сировини для переробки). Використання відновлюваних джерел енергії, в першу чергу біомаси, є досить актуальним для України, оскільки дозволяє зменшити її залежність від імпортованих енергоносіїв та підвищити економіко-енергетичну безпеку. Для забезпечення конкурентоспроможного виробництва біопалива потрібно

здійснити органічне поєднання та ефективне функціонування економічного, природно-екологічного, інформаційного, науково-технічного, політико-правового, соціально-культурного та міжнародного середовища.

Рушійною силою всіх світових досліджень з розробки технологій вирощування біомаси сільськогосподарських культур є конкурентна боротьба за зменшення рівня собівартості отриманої рослинницької продукції, тому що це забезпечує більше зростання рентабельності, а ніж підвищення ціни на продукцію. Дане твердження набуває значної актуальності у ринкових умовах господарювання, тому що аграрне підприємство має більш реальні важелі впливу на формування собівартості, в той час як на формування прийнятної ціни його вплив здебільшого обмежений або взагалі є неконтрольованим.

Щоб здійснити зниження рівня собівартості умовного еталонного гектару і, відповідно, сільськогосподарської продукції, важливо не лише підвищувати продуктивність тракторних агрегатів, але й дотримуватись економічного витрачання паливно-мастильних матеріалів, які через багаторазове подорожчання стали однією з основних статей витрат у структурі всіх витрат на експлуатацію машино-тракторного парку. Тому надзвичайно серйозною проблемою, яка вимагає врегулювання на макrorівні, є достатнє забезпечення аграрних підприємств біологічними аналогами дизельного палива, бензину та мастильних матеріалів. Потрібно здійснити неодмінне впровадження заходів з інтенсифікації і здешевлення вирощування та збору енергетичної біосировини. В технологічному аспекті вирощування біомаси сільськогосподарських культур основними напрямками підвищення продуктивності має бути універсальна застосування та використання блочно-модульних систем з метою зниження матеріалоемності, енергоспоживання і зменшення тиску на ґрунт. Необхідне негайне вдосконалення технологій вирощування та основних напрямів використання традиційних біоенергетичних культур як високоефективного поновлюваного джерела енергії. Має бути проведений порівняльний аналіз різних джерел біоенергетичної сировини з урахуванням собівартості, екологічної безпеки, а також можливості отримання при цьому додаткових корисних продуктів. Наразі в Україні виробництво біопалива характеризується елементами значної стихійності, що зумовлює його непрогнозованість у відповідності до стратегічного планування.

Держава повинна сприяти розвиткові наукових досліджень в галузі біоенергетики, тому що вони не гарантують швидкої комерційної віддачі, проте мають стратегічне значення для забезпечення енергетичної безпеки та економічного піднесення нашої країни. Необхідно забезпечити ефективне функціонування внутрішнього ринку біопалива на засадах вільної конкуренції та державного регулювання. Має

бути розроблений державний механізм, при якому основні суб'єкти біопаливного виробництва виступають на спільних державних позиціях і нестимуть солідарну відповідальність за стан справ у галузі. Потрібно сформулювати сприятливу для ринку біопалива інноваційно-інвестиційну, кредитно-податкову та митну політику, що забезпечить виробникам ефективність у веденні виробництва та дозволить розвиватись на перспективу. Управління біопаливним виробництвом в ринкових умовах повинно являти собою систему взаємопов'язаних функцій: планування – організація – мотивація – контроль. Також підлягає вдосконаленню формування цінового механізму на біопаливну сировину в напрямку планомірного переходу на систему ціноутворення, яка б змогла своєчасно здійснювати регулювання ринку та нівелювати коливання цін протягом маркетингового року. Дана система повинна відповідати ціновому законодавству України та враховувати досвід світової практики.

Висновки. В переважній більшості економіка нашої держави базується на сільському господарстві та видобутку сировини. Подальше продовження подібного напрямку господарювання не може забезпечити стійкого та тривалого економічного зростання, тому що резерви придатної для ефективного обробітку землі поступово скорочуються, а родючість ґрунту здебільшого має тенденцію до зниження. В результаті цього найбільш прийнятною стратегією управління має бути розвиток промисловості, зокрема, тих її галузей, продуктивність яких не знижується зі зростанням виробництва. І тут одне із пріоритетних місць має зайняти біопаливна індустрія.

Створення нової екологічно безпечної галузі енергетики буде сприяти розгортанню раціональних процесів диверсифікації енергоресурсів та зміцнення енергетичної й екологічної безпеки держави. При цьому одним із основних напрямів удосконалення вітчизняного біопаливного виробництва є збалансований процес його переведення на шлях інтенсифікації та інноваційно-інвестиційного розвитку. За рахунок розробки зваженої та науково обґрунтованої системи економічної підтримки можна досягти зменшення рівня собівартості виробленого біопалива.

Використання сільськогосподарської продукції для виробництва енергії сприятиме збільшенню обсягів споживання дешевих відновлюваних енергоносіїв, перш за все в аграрному секторі економіки. Виробництво біопалива створить умови для залучення до агропромислового комплексу приватних інвестицій, нових технологій і сучасного досвіду ефективної роботи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шпичак О.М. Економічні проблеми виробництва біопалива та продовольча безпека України / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 11–19.

2. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 21–25.
3. Ходаківська О.В. Сучасні проблеми та перспективи розвитку екологізації аграрного виробництва в Україні / О.В. Ходаківська, О.В. Бігдан // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 8. – С. 69–72.
4. Макконелл К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: в 2-х т. Т. 2 / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю; пер. с англ. 11-го изд. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
5. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 59–67.
6. Єрмілов С. Проблеми та шляхи удосконалення державної політики України у галузі енергозбереження / С. Єрмілов // Економіка України. – 2006. – № 9. – С. 4–11.
7. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. Шубравська // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 27–35.
8. Трегобчук В. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В. Трегобчук // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 4–12.
9. Кудла Н. Багатофункціональний розвиток сільських територій від базових ідей до активізації місцевого підприємництва / Н. Кудла // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 62–71.